

СУЧАСНІ ЗМІНИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Робота присвячена актуальному дослідженню трансформації освітньої діяльності у закладах вищої освіти України від проголошення державного суверенітету в Україні до сучасності. Розглянуто європейський досвід вдосконалення освітнього процесу, що пов'язано із процесами глобалізації та введенням інновацій та інформаційних технологій у всіх сферах життєдіяльності сучасної людини. Встановлено, що сучасні зміни в сфері вищої освіти України пов'язані зі зміною традиційного формату трудової діяльності населення та методів праці; розвитком дистанційного формату праці, навчання та спілкування; складною соціально-економічною обстановкою після пандемії COVID-19; безпекою освітнього середовища як психоемоційного, так і фізичного, що пов'язане із широкомасштабними військовими діями на території країни; євроінтеграційними процесами.

Ключові слова: освітня діяльність, заклади вищої освіти, університет, якість освіти, професійна кваліфікація, самоосвіта, оптимізація освітніх процесів.

Abstract

The work is devoted to the actual study of the transformation of educational activities in higher education institutions of Ukraine from the declaration of state sovereignty in Ukraine to modern times. The European experience of improving the educational process, which is connected with the processes of globalization and the introduction of innovations and information technologies in all areas of life of a modern person, is considered. It has been established that modern changes in the sphere of higher education of Ukraine are connected with: changing the traditional format of labor activity of the population and work methods; development of the remote format of work, training and communication; the difficult socio-economic situation after the COVID-19 pandemic; the safety of the educational environment, both psycho-emotional and physical, which is connected with large-scale military operations on the territory of the country; European integration processes.

Key words: educational activity, institutions of higher education, university, quality of education, professional qualification, self-education, optimization of educational processes.

Вступ

Проголошення державного суверенітету в Україні поклало початок фундаментальним суспільно-політичним, соціально-економічним та духовно-культурним перетворенням. Ці зміни знайшли своє відображення у поступовому розвитку та переосмисленні підходів до навчання та розвитку студентської молоді. На початку 90-х років 20 століття головним критерієм ефективності освітнього процесу стали накопичені знання, вміння та моральні цінності. Якщо раніше головним критерієм був ступінь передачі цінностей, то сучасне динамічне суспільство відійшло від стереотипу, що викладач може відреагувати на кожну ситуацію від імені студента. У цьому контексті студенти повинні розвиватися самостійно, формувати свою професійну компетентність з урахуванням потреби у забезпеченні своєї професійної конкурентоспроможності на ринку праці шляхом самоосвіти [1-5]. Крім того, сучасне молоде покоління живе не в індустріальному, а в інформаційному суспільстві. Наразі, з урахуванням зазначеного вище, будь-який успіх у навчанні та професійній підготовці визначається тим, наскільки студенти готові самостійно діяти та приймати рішення, формувати активну життєву позицію в середовищі, що постійно змінюється. Основою для самореалізації молоді є соціально- та особистісно-орієнтований підхід до освітнього процесу, в якому студент є суб'єктом, а не об'єктом. Тому основою освітнього процесу, що формується на сучасному етапі, є суб'єкт-суб'єктний підхід, який формує основу для співпраці усіх учасників освітнього процесу [6].

Результати дослідження

Глобальний спалах коронавірусу та військові дії в Україні призвели до значних змін у системі

вищої освіти. Викладачі повертаються до пошуку нових методів викладання, щоб оптимізувати навчальний процес для всіх учасників та належним чином оцінити знання студентів. З метою проведення дистанційного навчання в період карантину, спричиненого епідемією COVID-19, заклади вищої освіти почали впроваджувати онлайн-навчання з використанням Google Meet, Google Classroom, Zoom та Teams. Залежно від того, якими інформаційними каналами користується більшість студентів, використовувалися різні підходи до онлайн-навчання. Ефективність запропонованих методів викладання розраховували в основному за допомогою регулярного контролю знань та усних опитувань студентів [7]. Однак не вирішені проблеми стосуються недостатньої інтеграції викладачів і науковців у міжнародні освітні проекти та недостатньої швидкості адаптації навчальних програм до сучасних, актуальних вимог і потреб [8]. Одночасно починають відбуватись процеси приєднання національної системи освіти України до європейського освітнього простору, що потребує вирішення проблеми адаптації українського законодавства до стандартів ЄС, посилення діалогу щодо системи загальної освіти та впровадження нових підходів до навчання та змісту освіти [8, 9].

Принципи формування сучасної освітньої діяльності у світі

За останні 10-20 років в провідних країнах світу активно відбуваються процеси глобалізації та переходу від індустріального суспільства до постіндустріального з введенням інновацій та інформацій технологій у всіх сферах життя, в тому числі і в освіті. Необхідність надання освітніх послуг молодим фахівцям та підготовки їх до конкурентоспроможності в умовах глобалізованого ринку і світової цивілізації зумовила реформування освітньої галузі в більшості країн, у тому числі й в Україні. Модернізація системи освіти, спрямована на адаптацію знань до потреб суспільства, призвела до суттєвих змін у аспектах підготовки фахівців у різних галузях, гармонізації стандартів, здобуття спеціалізацій та отримання базових кваліфікацій. Ці нововведення підкріплюються можливістю уніфікації дипломів інших країн та можливістю отримання іноземної професійної кваліфікації. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує питання гарантування високої якості освітніх послуг, що надаються закладами, які готують фахівців [10].

Перспективи розвитку у сфері освіти вищих навчальних закладів полягають у запровадженні консультування та моніторингу, неформальної освіти, переосмислення соціальної допомоги та створення середовища, сприятливого для навчання і праці, формування нової культури виховання та освітньої культури, розвиток культури якості освітніх послуг, підтримка незахищених спеціальностей [6].

Очевидно, що ефективний розвиток сучасної людини, «людини інформаційного суспільства», «людини цифрової епохи» неможливий без всебічної інформатизації освіти, одним з основних завдань якої є використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Технологія дистанційного навчання (ТДН) стрімко розвивається та набирає популярності та активно залучається до освітнього процесу в вищих навчальних закладах. Психологи та педагоги наголошують на значних перевагах дистанційного навчання; в умовах ДН, в індивідуальних освітніх середовищах, значно зростає особиста ініціатива та відповідальність студентів за ефективність свого просування освітньою траєкторією, підвищується вплив взаємодії суб'єктів навчання у веб-просторі, нейтральність управління студентами та ефективність самоуправління. Володіння цифровою компетентністю дає змогу підвищити якість освітнього процесу, розвивати технічні навички користування цифровими пристроями, критично ставитися до якості інформації в мережі, враховувати питання інтернет-безпеки та забезпечувати цифрову креативність і відкритість до навчання з дотриманням етики цифрового середовища. Це створює передумови для впровадження інноваційних стратегій навчання з використанням цифрових технологій, зокрема через адаптивне навчання. Це передбачає створення персоналізованих траєкторій навчання через освітній контент, заснований на довготривалих методах викладання з використанням сучасних комп'ютерних технологій. Одночасно необхідно сприяти створенню середовища сприятливого для збереження здоров'я здобувачів вищої освіти та їх оточення, як фізичного, так і психологічного [10, 11].

До основних цінностей Європейського простору вищої освіти належать [2, 13]:

- академічна свобода;
- добросовісність;
- інституційна автономія;
- участь студентів і співробітників в управлінні університетом та навчальним процесом, їх спільна відповідальність за інституційне забезпечення якості освіти;
- навчання і викладання зосереджені на студентах;

- навчання, викладання і дослідження взаємопов'язані і збагачують одне одного;
- вищі навчальні заклади сприяють розвитку студентів як активних і відповідальних громадян, оснащених навичками критичного мислення та вирішення проблем і підготовлених до навчання впродовж усього життя;
- університетська спільнота активно досліджує і цінує різноманітність підходів до навчання і викладання та поважає різноманітність студентів, стейкхолдерів і предметів (дисциплін);
- навчання і викладання є колегіальним процесом, що передбачає співпрацю всередині університету та між університетом і суспільством.

Варто відмітити такі основні тенденції у сфері викладання і навчання у вищих навчальних закладах Європи [12, 13]:

- інтернаціоналізація освіти: мобільність студентів і викладачів, міжнародне співробітництво, навчання іноземних студентів, міжнародне наукове співробітництво, викладання англійською мовою, участь в освітньому процесі іноземного персоналу;
- діджиталізація освіти: комп'ютерні класи, Wi-Fi, онлайн-бібліотеки, онлайн-курси, студентські портали, соціальні медіа для спілкування, персоналізовані навчальні портали, репозиторії, електронні портфоліо, онлайн-іспити та тести, MOOCs, планшетні комп'ютери, ігри, гейміфікація, навчальна аналітика, 3D-друк та хмарні технології;
- зміна концепцій освіти: баланс між викладанням і дослідженнями; залучення зовнішніх стейкхолдерів; висування вимог до викладацького складу;
- покращення навчального середовища: модернізація бібліотек та навчально-методичних центрів; наукові та комп'ютерні лабораторії; навчальні аудиторії, що уможливають різні підходи до викладання; простори для інтерактивної взаємодії та командної роботи.

Сучасні зміни підходів до освітньої діяльності у закладах вищої освіти України

Процеси євроінтеграції освіти сьогодні змусило Міністерство освіти і науки України та інших ключових стейкхолдерів і суб'єктів вищої освіти переходити від визначення основних завдань та основних інструментів реалізації реформ у вищій освіті до створення конкретних виконавців з конкретними інструментами [14]. Новизна полягає в розширенні можливості не тільки для вдосконалення освіти в існуючих державних вищих навчальних закладах України, а й для створення недержавних вищих навчальних закладів, таких як приватні вищі навчальні заклади та представництва іноземних вищих навчальних закладів в Україні. Важливим показником цих змін є ліквідація монополії на дипломи державного зразка як підтвердження відповідного рівня вищої освіти [15]. З 2020 року в Україні почали працювати приватні та міжнародні організації, які спеціалізуються на акредитації вищих навчальних закладів. Це значно посилило елемент конкуренції, нещодавно запроваджений в Україні як класичний інструмент підвищення якості державних послуг та оптимізації цін на них. Одночасно вживаються заходи для збереження та розвитку національної традиції, яка представляє освіту як соціальну місію, а не послугу, включає, окрім знань, елемент цінності, а саме виховання – громадянське, моральне, етичне [16, 17].

Починаючи з 2014 р. освітній сектор України змушений постійно адаптуватися до нових ситуацій та різких змін. Так, після анексії Криму та початку бойових дій на Донбасі Україна зіткнулася з проблемою перенесення діяльності університетів на підконтрольну уряду територію. З 2020 року освітня галузь в Україні, як і в багатьох країнах світу, працює в умовах пандемії та обмежень, спричинених стрімким поширенням COVID-19. У цей період виникли проблеми зі створенням безпечного середовища та впровадженням дистанційних форматів навчання. Після 24 лютого 2022 року з початком повномасштабної війни, ситуація ще більше ускладнилася [18, 19]:

- навчальний процес в українських університетах було призупинено, а згодом переведено на дистанційну та змішану форму навчання;
- багато українських навчальних закладів було зруйновано або пошкоджено внаслідок обстрілів;
- відбулась міграція великої кількості викладачів і студентів в інші регіони України або за кордон;
- частина студентів тимчасово залишилися на окупованих територіях;
- погіршення психоемоційного стану усіх учасників освітнього процесу;
- загроза безпеці та життю усіх учасників освітнього процесу;
- втрата контингенту іноземних студентів, які були змушені виїхати з України і мають змогу продовжувати навчання лише дистанційно;
- обмеження доступу до навчання через військові дії, перебої із електропостачанням, опаленням, зв'язком призвели до кризи дистанційної форми навчання;
- вимушене швидке переміщення університетів, яке характеризується в основному повною

втратою матеріально-технічної бази та частини персоналу, розміщення на базі інших навчальних закладів в безпечних регіонах країни.

Заходи із вдосконалення систем управління, подолання втрат у сфері освіти, спричинених пандемією COVID-19 та російською збройною агресією проти України, закріплені у низці офіційних стратегічних документів, зокрема у Стратегії розвитку вищої освіти України на період 2022-2032 років та Проєкті плану реструктуризації сектору освіти і науки України [18-20].

Висновки

Отже, українська система вищої освіти потребує комплексного переосмислення та системних змін. Це можна зробити шляхом впровадження інноваційних підходів, зосередження уваги на студентах та основних глобальних змінах у світі, а також оновлення навчального процесу відповідно до зміни освітньої парадигми. Періоди запровадження обов'язкової дистанційної освіти показали, що модернізація освітніх форм є необхідною умовою якісної освіти у вищих навчальних закладах. Основними напрямками посилення освітнього процесу у вищих навчальних закладах є скорочення обсягу навчальних дисциплін за рахунок розширення доступу до навчальної інформації, «переформатування» функцій та змісту навчальних дисциплін (орієнтаційні, навчальні, проблемні курси), подолання конфлікту між методикою викладання дисциплін та практичними навичками і діяльністю студентів, активне використання сучасних інформаційних технологій тощо. Нагальним завданням для вищих навчальних закладів є зміна організаційних форм навчання з традиційних на нові. Такі форми, як мозковий штурм, лекції з помилками планування, прес-конференції, дебати та проблемні заняття є більш ефективними, ніж традиційні лекційні доповіді. Такі організаційні форми, як вебінари, хакатони, онлайн-курси, симуляційні заняття, заняття з візуалізації та виїзні заняття також стають все більш доречними. Водночас важливо враховувати психолого-педагогічні аспекти спілкування студента з викладачем у контексті цих змін. Враховуючи соціально-економічні зміни в країні та військові дії, у подальшому варто працювати над:

- оптимізацією освітніх процесів вищих навчальних закладів в умовах дистанційного та змішаного навчання;
- подоланням руйнувань вищих навчальних закладів, спричинених війною;
- переосмисленням всієї системи та розробкою нового бачення для забезпечення інклюзивності;
- створенням сприятливих умов для трансформації мережі навчальних закладів України відповідно до соціальних та економічних потреб країни;
- підвищенням якості освіти;
- студентоцентрованістю освітнього процесу;
- впровадженням, розвитком та підтримкою інноваційних навчальних і дослідницьких середовищ;
- зміцненням співпраці із стейкхолдерами;
- оптимізацією університетських мереж країни та наданням фінансової автономії університетам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- [1] Dembitska S., Kobylyanska I., Kobylianskyi O., Tatarchuk V., & Pugach S. (2022). Method of the assessment of the professional competence formation. *Modern Science – Moderni veda*, 4, 31-41.
- [2] Dembitska S., Kobylianskyi O., Kobylyanska I., Pugach S., & Akimova O. (2022). Methodology and information formation of professional competency of the specialists in the system of postgraduate education. *Modern Science – Moderni veda*, 5, 77-87.
- [3] Dembitska S., Kobylianskyi O., & Puhach V. (2022). Improvement of the procedure of the professional competence evaluation of the students of technical specialties. *Modern Science – Moderni veda*, 3, 53-60.
- [4] Kobylianskyi, O., Stavnycha, T., Dembitska, S., Kobylianska, I., & Miastkovska, M. (2024). Innovative Learning Technologies in the Process of Training Specialists of Engineering Specialties in the Conditions of Digitalization of Higher Education. *Towards a Hybrid, Flexible and Socially Engaged Higher Education*. ICL 2023. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 911. Springer, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-53382-2_1.
- [5] Miastkovska, M., Dembitska, S., Puhach, V., Kobylianska, I., & Kobylianskyi, O. (2024). Improving the Efficiency of Students' Independent Work During Blended Learning in Technical Universities. *Towards a Hybrid, Flexible and Socially Engaged Higher Education*. ICL 2023. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 899. Springer, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-51979-6_21.
- [6] Сопівник, Р. В. Зміна підходів до навчання та виховання студентської молоді у вітчизняних вищих навчальних закладах України (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.). URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-4893.html>
- [7] Нечитайло, О., & Колотило, О. Зміни в сучасному університеті: виклики сьогодення та тенденції розвитку в умовах онлайн навчання. URL: <http://e-bmv.bsmu.edu.ua/article/view/252888>
- [8] Ісаєва, С. Д. (2023). Зміни у вищих навчальних закладах як результат викликів сьогодення. *Молодий вчений*, 1 (113). 107-110. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-1-113-22>.

- [9] Сучасний стан освітньої реформи в Україні як передумова для подальших трансформацій системи освіти. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5299:suchasnij-stan-osvitnoji-reformi-v-ukrajini-yak-peredumova-dlya-podalshikh-transformatsij-sistemi-osviti&catid=8&Itemid=350.
- [10] Полянська, А. С. (Ред.) (2020). *Круглий стіл: Інноваційні методи викладання у вищій школі: Обмін досвідом та кращі практики*. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ.
- [11] Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: *матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (16–17 квітня 2019 року, м. Суми). (2019). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.
- [12] 5 трендів вищої освіти у Європі. URL: http://gohigher.org/5_trendiv_vyshchoi_osvity_u_yevropi.
- [13] Мельничук, І., & Білоус, І. (2021). Інноваційні методи викладання та навчання у сфері вищої освіти. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*, 2, 94-102. URL: <http://gsip.wunu.edu.ua/index.php/gsipua/article/view/55/33>.
- [14] Калашнікова, С. (Ред.), Базелюк, Н., & Базелюк, О. та ін. (2023). Вдосконалення викладання у вищій освіті: теорія та практика: монографія. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. DOI: <https://doi.org/10.31874/TE.2023>
- [15] Програма вдосконалення викладання у вищій освіті. URL: <https://www.britishcouncil.org.ua/programmes/education/teaching-excellence-programme>.
- [16] Бойченко Н. Старт «Програми вдосконалення викладання у вищій освіті України»: огляд Українсько-Британського форуму «Досконалість викладання і навчання у вищій освіті». URL: <https://enquir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/30457/Nataliia%20Boichenko.pdf?sequence=1>.
- [17] Трансформація вищої освіти: освітня траєкторія студентів. URL: <https://osvita.ua/vnz/90303/>.
- [18] Ніколаєв, Є., Рій, Г., & Шемелинець, І. (2023). Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка.
- [19] Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 3 травня – 13 червня 2022 року. (2022). Одеса: Видавничий дім «Гельветика».
- [20] Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. (2020). Київ, URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>

Кобилянська Ірина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: irishakobilanska@gmail.com

Бондар Олександр Васильович – аспірант кафедри Будівництва, міського господарства та архітектури, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: alexbondar.phdoc@gmail.com

Iryna Kobylyanska – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Life Safety and Safety Pedagogy, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: irishakobilanska@gmail.com

Oleksandr Bondar – graduate student of the Department of Construction, Urban Management and Architecture, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: alexbondar.phdoc@gmail.com